

helt enkelt något av den diskussion som måste ha förekommit vid seminarieserien. En ökad grad av tydlighet är förstås särskilt angeläget då antologins uttalade syfte är inget mindre än introduktionen av ett internationellt forskningsfält.

Det som jag annars mest efterlyser är en ansats till att relatera det internationella forskningsfältet till svenska 1700- och 1800-talsförhållanden. De svenska bidragen ger förvisso intressanta inblickar i "den dubbla värdediskursen" fortlöpande relevans och aktualitet, men dessa fallstudier rör sig huvudsakligen i "moderna" förhållanden, från 1880-talet och framåt. Här hade det varit intressant att inkludera någon studie av denna värdeproblematiks särskilda yttringar och manifestationer i Sverige, exempelvis i syfte att vitalisera forskningen kring det annars väl utforskade paradigmskiftet mellan upplysningens nyttoestetik och förromantikens originalitetsestetik.

Litteraturens värden är, som det har framgått, en ambitiös antologi i sin pluralistiska spretighet. Mångfalden infallsvinklar är – både på gott och ont – närmast att betrakta som konsekvens av forskningsfältets olika inriktningar. *Litteraturens värden* kan däremot avgjort bidra till en fördjupad historisk och teoretisk medvetenhet kring värdefrågor inom humaniora och samhällsvetenskap. Inte minst bör antologin ha en given plats i sammanhang som tar upp såväl synkrona som diakrona aspekter av det estetiska värdebegreppet.

Jon Helgason

Hans Norman & Erik Wallström, *Johan Puke: skeppsgossen som blev generalamiral och statsråd 1751–1816* (Stockholm: Atlantis, 2008). 248 s.

Johan Pukes levnadsöde påminner om de klassiska sagorna där svinherden, efter diverse

hårda prövningar, vinner prinsessan och halva kungariket. Han var visserligen ingen svinherde utan en fattig, utomäktenskapligt född skeppsgosse, och det var inte en prinsessa han vann, men väl en ung, vacker kvinna av adlig börd. Halva kungariket blev inte heller Pukes, men han nådde ett av de högsta ämbetena i riket och blev bekant med kungafamiljen. Och naturligtvis åstadkom han även hjältedåd. Hans mest omtalade bragd var när han på linjefartyget Dristigheten ledde utbrytningen ur den Viborgska viken, det så kallade gatloppet. En sådan levnadsbana förtjänar en biografi och egendomligt nog är detta den första som publicerats trots att författarna inte kallar sin bok en biografi.

I förordet konstaterar författarna att mycket finns att skriva om hans växlingsrika liv men att han efterlämnat föga av skriftligt material om sig själv och sina ställningstaganden. De har därför valt att teckna honom med "inriktning på vad han faktiskt företog sig". Ambitionen blev att skildra Pukes liv och verksamhet samt att på samma gång förmedla en tidsbild. Så bör också en god biografi vara utformad om man ska kunna förstå föremålet för skildringen i dennes egen kontext.

Tyngdpunkten ligger emellertid inte på Johan Puke och hans liv, utan snarare på Sveriges och örlogsflottans ageranden under den utrikespolitiskt oroliga perioden 1751–1816. Kapitel om örlogsflottan och utrikespolitik varvas med avsnitt om Johan Pukes person och verksamhet. Tyvärr får läsaren endast i undantagsfall komma personen Puke nära. Fördelen med en sådan strategi kan vara att Pukes betydelse i tiden inte riskerar att vare sig förminskas eller förstoras. Puke blir emellertid anonym för det mesta.

Johan Puke föddes i Ronneby 1751 utom äktenskapet som son till Maria Regina Branting. Fadern var Johan (Jean) Puke, en underofficer i det svenska artilleriet och registrerades som sådan i födelse- och dopboken. I stället för att gifta sig med Maria Branting

för han emellertid till Nederländerna för att tjänstgöra där några år. Maria Branting gifte sig kort efter barnets födelse med Philippus Sweitzer, en skomakare utan burskap. Johan Puke blev skomakarens fosterbarn.

Familjen flyttade till Karlskrona 1759 och detta blev säkerligen avgörande för Pukes framtida karriär. Johans ursprung var socialt bättre än vad hans uppväxtförhållanden låter ana. Modern hade gjort en starkt nedåtgående klassresa men var dotter till en kapten. Fadern, Jean Puke, steg i rang utomlands och återvände till Sverige som kapten. Vid återkomsten blev han emellertid inblandad i hovpartiets misslyckade kupp försök för att ge kung Adolf Fredrik mera makt. Det slutade med att Puke avrättades den 23 juli 1756. Johan Puke var då fem år gammal. Inget tyder på att han någonsin träffade sin far. Dock kom han senare att få nytta av faderns namn och öde som var känt för kungafamiljen.

Författarna spekulerar inte nämnvärt i Pukes drivkrafter men konstaterar att han var begåvad, ambitiös och plikttrogen. Begåvning och ambition räcker långt men i Pukes fall kan man anta att hans föräldrars olyckliga öden kan ha tjänat som ytterligare sporre. Puke var väl medveten om sin fars öde, samt om den högre status hans mors släkt tidigare haft. Norman och Wallström menar att Puke saknade det symboliska kapital, det vill säga det Bourdieu kallar *habitus*, som normalt var nödvändigt för att kunna nå högt i det gustavianska ståndssamhället. Visst saknade han det, men kunskapen om att han kunde ha haft det, om omständigheterna varit annorlunda, kan ha tjänat som en mäktig drivkraft.

Hur skildrar man en människas verksamhet? I och med att det arkiv, som Puke givit upphov till är mycket begränsat, har författarna valt att skildra hans verksamhet sedd utifrån och utan att egentligen problematisera den trots att den väcker många frågor om personen. De har följt Pukes liv kronologiskt och löst infogat det i tidens politiska och militära

utveckling med fokus lagd på de många krigen under den aktuella perioden.

I likhet med andra fattiga barn fick Puke tidigt börja tjäna sitt uppehälle. Tio år gammal skickades han till sjöss och hösten samma år antogs han i skeppsgosseåkarens skola i Karlskrona, där pojarna lärde sig att läsa och skriva samt fick en del teoretiska kunskaper i navigation och artillerikunskap. Han var för fattig för att delta i kadettskolans utbildning som riktade sig till ståndspersoners söner. Elva år gammal mönstrade han på en 26-kanoners fregatt som fraktade hem svenska arméförband från Rügen. Vid 16 års ålder fick han sin första fasta tjänst som arklämästare (en underofficerstjänst) med ansvar för förrådet av vapen och krigsmaterial på krigsfartyg. En arklämästare ledde även själva exercisen med kanontjäningarna under strid då han måste föregå och uppmuntra med drift, beslutsamhet och mod. Ett tufft uppdrag för en tonåring.

År 1770 tog han examen i sjöartillerivetenenskap och befordrades till konstapel. Som sådan var han redo att söka tjänst utomlands för att få ytterligare meriterande praktik. Han tjänstgjorde på brittiska fartyg i fyra år innan han återvände till Sverige. Han lärde sig därmed att tala engelska. 1775 återkom han till Sverige och skickades då på en kommandering på ett linjeskepp Prins Karl, destinerat till Medelhavet och Marocko. Under den resan lärde han känna två skeppsbefäl, Abraham von Stauden och Otto Henrik Nordenskjöld som kom att få stor betydelse för honom som förebilder. Det var nyttigt dessutom att ha goda kontakter bland högre befäl. Den konsten kunde Johan Puke.

År 1784 kom han tillbaka till Sverige och skickades som fartygschef på fregatten Sprengporten till Sveriges nyligen förvärvade ö, Saint-Barthélemy, i Västindien. Detta var ett ärofyllt uppdrag som visade att Puke vunnit stort förtroende hos de ledande vid örlogsflottan. Ett intressant kapitel handlar om expeditionen till Saint-Barthélemy. Han

återkom till Karlskrona 1785 och beforderades till major.

De första 66 sidorna skildrar Pukes liv fram till och med 1784. Därefter skildras på ett övergripande plan hur krigsmakten till lands och sjös upprustas som följd av Gustav III:s utrikespolitik och krigsförberedelser. Tyngdpunkten ligger på sjöstridskrafterna och förstärkningen av Sveaborg. Läsaren får en god redogörelse för hur utrikespolitiken påverkade örlogsflottan i Karlskrona. Under upprustningsperioder byggdes fartyg i mängd och under krigstider får man en inblick i de olika strategier som regeringen hade på övergripande nivå och hur befälen på hög nivå planerade och genomförde sina insatser.

Gustav III uppmärksammade den unge Puke 1777 då han fick veta att Puke var son till den avrättade Puke som sökt stärka kungamakten. För den unge Puke innebar detta ett avgörande steg i karriären. Det rådde nämligen en avgrund mellan underofficer och officer. Nu kunde han träda över den djupa klyftan, åtminstone så långt som socialt mer välsituerade personer tillät och Puke kom att nå högt. Inget i biografien talar om huruvida Puke kände av en social osäkerhet i sitt umgänge med rikets högsta ämbetsmän, så länge det gällde ämnen som han var väl förtrogen med. Det framgår dock att han svor som en äkta sjöbuse och inte uppförde sig särskilt smidigt eller belevat. Han tycks i varje fall inte ha känt sig socialt hämrad i umgänge ens med kungliga personer.

Puke fick emellertid svårigheter ju högre han nådde, svårigheter han delade med övriga höga befäl. Han tjänstgjorde under flera kungar, Gustav III, Karl XIII, Gustav IV Adolf samt slutligen under den blivande Karl XIV Johan. Han var tvungen att förhandla direkt med dessa män och personligen ta emot befallningar från dem, befallningar som ibland stred mot hans bättre vetande, men som han ansåg att han måste lyda.

Det var en utrikespolitiskt turbulent period då Sverige allierade sig än med den ena,

än den andra, ett litet land klämt mellan stridande stormakters intressen. Sverige deltog i krig 1788–1790, 1794, 1801, 1805, 1807–1809, 1810–1812, 1813. Finland, och även en liten del av det egentliga Sverige, förlorades till Ryssland. Författarna skildrar bakgrunden till alla dessa krig och kriser samt hur örlogsflottan användes i samband med dem. Puke visade sig vara en suverän sjöbefälhavare och steg snabbt i graderna för att sluta som generalamiral och statsråd. Han överhopades med hedersutmärkelser inklusive adelskap och grevetitel.

Det är synd att författarna inte har strävat efter att närmare skildra Pukes levnadsöde på det praktiska planet. Kanske har de vänt sig till en läsekrets som redan är väl förtrogen med de förhållanden som väntade en skeppsgosse, allt eftersom han steg i graderna? Vilka svårigheter hade han att bemästra i samband med olika tjänster? Vilka privilegier medförde de högre ämbeten han nådde? Vilken stab hade han till sitt förfogande? Hur var livet ombord för olika befattningshavande, från de lägsta till de högsta? Hur var ansvaret fördelat på ett stort örlogsfartyg? Hur fungerade det i strid? Hur såg kommunikationskedjan ut hela vägen från högsta befäl till minsta skeppsgosse på ett fartyg? Vad gällde ombord under strid? Hur stora var besättningarna på örlogsfartygen? Vad fick Puke betalt på sina olika befattningar? Att dessa frågor har uppstått kan ses som en komplimang till författarna. De har skrivit en bok som ger mersmak.

Elisabeth Reuterswärd

Gudrun Nyberg, *Doktor Carlander i praktiken: läkekonst 1793–1814* (Stockholm: Carlsson, 2009). 445 s.

Under sin tid som stadsphysicus i Göteborg 1793–1814 förde doktor Christopher Car-